

В. Винниченко

Хома Прядка

8/6. 06 10
„НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА“ Ч. 6.

В. ВИННИЧЕНКО.

ХОМА ПРЯДКА.

СТУДЕНТ.

(ОПОВІДАННЯ)

Накладом „Вістника Життя“.

ФРАЙШТАДТ, 1918.

В друкарні „Союза визволення України“
у фрайштадтському таборі.

W15/2-44/5-644

Львівська державна
наукова бібліотека

786

ХОМА ПРЯДКА.

Мені було девятнадцять літ. Се такий вік, коли людина мусить як найшвидше витратити безуцвинний прибуток своїх сил. А в траті сій для неї радість, втіха, майже ціль самої трати.

Світ здається ся недосяжним, повним тайн, принади, повним хвилюючих обіцянок. Се той вік, коли людина приймає в свої груди найбільший біль, найдужчі страждання і в них топить надлишки своєї буйної радості. В таку пору думається, що кожному радісно розпнати себе за друзі свої, кожному любо віддати себе за страждання ображених.

Але се помилка.

З такою помилкою я зазнайомився вперше, коли мені надходив девятнадцятий рік.

В той час в душі моїй жили козаки, Січ Запорожська, гайдамаки, уперте, велетенське прагнення волі та боротьба за неї. Україна мені здавала ся безкрайною, невичерпаним джерелом великих можливостей. І через те, що вона була безкрая, я й хотів власними нога-

9732
Список
С. Г. Федоренко

Авт-х 1 ат 2/7 1950г.

ми обійти її, власними очима побачити всі тайни її.

Я одяг ся в свиту, добрі чоботи, в торбу поклав пару сорочок, проклямацій, брошур і рушив.

Було се рано в літі. Жнива ще не починались і хліб стояв у радісній задумі. Степ буяв та сміяв ся цілі дні круг мене, немов і йому було тільки девятнацять літ, немов ніколи на ньому не проливалось ні крові, ні поту, ні сліз.

Мене часто підвозили селяни, а часом і почувати лишали в себе. Я їм щедро й гаряче віддячував за те проклямаціями та брошурками. Селяни в ті часи були ще кевинні, як Адам і Єва в раю, і брали мої подарунки охоче. Вони їх зараз же починали читати і цілком згожувались зо всім, що там було написано. А написано було якраз про те, про що, звичайно, найбільше думають по селах: про панів, про землю, про горе темне та давнє.

* *

І от одного дня, стрічаючись з людьми, я у відповідь на свої балачки почав чути все про одного чоловіка, на прізвище Хома Прядка.

Сей—Хома Прядка жив у близьньому селі і „добре знав усі сі діла“, як сказав мені один селянин. Перш усього він був невловимий. Де-

сять літ його ловила поліція,—не могла піймати. Військо кликали, засідки робили,—як дук крізь пальці пройде й нема. Цілі села оточували москалями, собак не можна проскочити, а Хома Прядка переодягнеть ся собі за пана, розляжеть ся в кареті і тайда просто на військо. Пропустять та ще й „честь оддадут“.

Ловили ж Хому Прядку за те, за що завжди поліція ловить народніх героїв: „Він здорово стояв аз простий люд“. Було раз навіть так, що вся околиця,—сім десять-двадцять піднялась на панів; Хома прядка попереду. Та тільки військо вирятувало панство. Силу людий побито, немало до Сибіру заслано, а Хоми все ж таки не спіймали й тоді.

Та колиб не зрада, то й не знати, чи й піймали б його колинебудь. Зрадила ж Хому його любка, дівчина, до якої ходив він. Чи на гроші поласилась, чи так налякали її,—тільки як прийшов Хома до неї, а вона й подала знак поліції. Поліція ж та військо вже зарані знали. Як влетіли москалі в хату, як кинулись до Хоми, а Хома—рразі—і покотилась салдатня, Хома другою рукою рразі—і залила ся кровю долишка. Довго брали Хому і таки взяли; взяли, закували і вкинули до в'язниці. Присудили до Сибіру, в каторжні роботи.

Але Хома не покаяв ся,—одбув своє і тепер знов воює з панами.

Я лежав у гаю в соковитій, п'яно-пахучій осоці. Власне, спати в осоці невинібно, — вохко, душно і кусають комарі. Але за те як м'якко, як просторо, як п'яніє кров од духу трав роси, од сочистої незайманої землі!

Над горою стояв місяць. Він п'явенько посміхався, шатка на бакир, немов підвинив десь і повертався до дому. Навкруги таємна тиша і загадковість самоти.

Я не спав, мені не до сну було. Треба було насамперед рішити, як краще нам з Хомою Прядкою зробити повстання. Чи спочатку зєднати всі села і тоді усім разом виступити одностайно і могутчо; чи підіймати село за селом, іти пожежою, захоплюючи крок за кроком неоглядні простори!

Питання було досить серйозне, складне і відповідальне. Я рішив одкласти й обговорити його разом з Прядкою.

Далі — конче треба було мені обміркувати, яким способом передати звістку товаришам, щоб поспішили до нас на поміч. Писати поштою — небезпечно. Самому їхати назад — не випадало. Очевидно, посланця треба було посилати. Ну, тут уже Прядка мусів когось вибрати.

Потім багато, більше ніж комарів, які вили ся круг мене, виивкало і тануло в моїм

мозку йлянів та думок. Але всі вони сходились, як радіуси до центру, до Хоми Прядки. Їїд ранок мені вже ясно було, що без Хоми, властиво, мені трудно щось рішити. Отже негайно до Хоми! Раз-два!

Я схопивсь на ноги, злякавши якусь пташину на вербі, скинув бріль і почав умивати ся росою. Потихеньку, обережно підставивши долоні під широкі, як зелті ножі, стебла осоки, я легенько струшував з них срібні, трепетні краплі. Свіжість гаю, неба, поля, зелені лежала на моїх руках. Коли й набралось стільки, що могла змочити лице, я почав умиватись. На мене ксио діяв ся зблідлий місяць. Відний хлопчисько! На похмілля йому, певне боїла дуже голова, аж посинів сіромаха. А за те за стриженою круглою лінією гори зарум'янювалось небо. Закурили ся долиною тумани, почали виразніше виступати дерева, кущі, батожиста витка дорога по той бж яру. По тій дорозі я мав іти до Прядки.

Се було зовсім недалеко „верстов з пятнацять з таким“. Так принаймні сказав мені останній дядько, з яким я балакав про Хому.

Години через три я вже пройшов пятнацять верст. По ланах не чорніли комашинею постаті людей,—жнива ще не почались; але по луках косили сіна і звідти ніс ся дзвоні

кіс, дівочий сміх, пісні, там, здавалось, без втоми одбував ся танець праці. Сонце блискало на сталі кіс, на росистих покосах, на зубках дівчат, які кричали до мене, вимахуючи граблями. Вони закликали мене до себе, допомогти їм. Я б з великою охотою пристав до них, але ж мені не було часу, треба було поспішати до Прадки. Зоставало ся пройти тільки „гак“ і я вже буду у нього.

Але, дивна річ!—виявило ся, що до Хоми ще лишалось знов „верстов десять з гаком“. Значить, перший гак складав ся з двох частин—десяти верст та ще одного гака. Добра справа! Скільки ж тепер сей уже гак мати ме верст і гаків?

Я мусів спочинути. Ліг у сивому житі, поклав торбу під голову, витягнув ноги,—славно! Жито мягко, привітно шелестіло наді мною, як старенька, любляча бабуса, тінню прикриваючи від сонця мою голову. Сусіди мої,—червоні, блідо-зелені, сірі, сині кузки—поводились зі мною чемно. Спочатку вони полякались і деякі від страху попадали на землю до гори ногами, удаючи, що цілком мертві. Хитрий нарід! Але потім, батучи, що я ніяких агресивних намірів не маю, ожили й почали знайомити ся зі мною. Стрекочучи, шепелялячи, вони навипередки старались розказати мені своє життя. Деякі аж на ніс мені сідали, щоб бути ближче всіх. Але таких я зараз зганяв,

я не люблю фамілярности. Деякі бавили мене гімнастичними вправами. Вони лазили по стеблах, перекидалися, висіли на лапках, стрибали. Був там, пам'ятаю, і один жук, поважний, серйозний, з похмуро-заклопотаним виглядом. Він ні на кого не дивився, щось усе шукав у землі і уперто мовчав. Він мені нагадав мого незабутнього учителя математики. Я довго слідкував, як він перебирав лапками, і раптом бачу, — він тримає в руках перо. Я не здивувався, але мені стало неприємно, бо я зовсім не готувався до лекцій. А жук погладив себе по бороді і сказав: „Так. Тепер прогну мені одповісти, що станеться з Хомою Прядкою, коли ми зробимо над ним операцію по біному Ньютону. Прошу зробити“. Я цього не міг виконати. Тоді жук узяв перо і вставив його проти мене. І з пера почав лятися мені в лице пекучий огонь. Я крутив головою, змурився, але нічого не помагало. Лоб, щоки, ніс мені палили. Тоді я шарпнувся і розплющив очі. І мусів зараз же знов заплющити їх, сонце лило на мене таку силу гарячого світла, що я міг осліпнути. Швиденько одвернувшись, я підсунув голову під зелені тонкі ноги життя і знов заснув.

Над вечір, подмакавши усі „таки“, я підкопав до села, де жив Хома Прядка. Воно ле-

жало, як в колиці, у затишному наддніпрянському лузі. З гори мені було видно далеку блискучу смугу Дніпра. Старий козацький батько поважно і спокійно грів своє блискуче тіло під червонозями вечірніми проміннями сонця.

Перед селом я спочинув, — до Хому я хотів прийти молодцем, йому не треба валих баб.

Спочинувши, я твердим кроком пішов у вуличку, зарослу старими, пахучими вербами. І зразу мене охопили дивні чари цього села. Серед наших стін таких сел не буває. У нас усе видно, око просять престору. У нас тягне за обрій, де небо тямно зливається зі землею, ховаючи тайни. Наша туга — на широких, біжучих в неосяжну далечінь зелених хвилях. Сухий вітер, могили, їх нечислені груди матері-землі, далекий силует забутої тополі на руїнах давнього панського дворища... Наше минуле, — як перекотиполе, — непосидюче, змінливе, вестале.

Тут же кожний твій ховає сліди століть. Буличка, як коридори старих замків; подвір'я — тісно скупчені, щільно одгороджені плетеними, обмазаними парканами; хати в глибині захищені від чужого ока. На почорнілих від старости покрівлях — зелені пухкі плями моху. А самі покрівлі, як низько насунені на лоби шапки дядьків. Стіни хат білі, часто величодні

сорочки дівчат, а над вікнами, немов вишивки, кольорові визерунки.

Життядесь в середині, в глибині сих високих, десятками літ мазаних тинів. Здасться, кожне подвір'я мусить мати свого власного старого старезного діда, який ще бачив козаків, тут же у сьому селі, на сьому самому подвір'ю. Навіть верби тут були не такі, як у нас. Наші верби—молоді, недоговікі, стоятьдесь за городами, біля води. Тут же вони—скрізь товсті, широковіті, з дуплами, в яких біліють голови дїтлоки, вони покривають своїм тиллям хати, новітки, вишневі садки. Од них цілий день стоїть холодок у загибених, витких улличках, вони надають селові непереказуєму інтимність, таємничість.

Я йшов повід тинами, які кругло загинали ся то в ліво, то на право. Крізь вітя верб червоїла в горі сива хмаринка, а за нею далеко синіло небо.

Треба було спитати, як пройти до Хоми Прядки, а на вуличках ні думи, тільки за тинами чулись иноді голоси тадесь далеченько виспівувала дівчина.

Нарешті я надібав молодичку. У неї на голові намотана була чорна хустка з зеленими китицями. Вона несла воду в дерев'яних відрах, плавно і легко хитаючи ними.

— А чи не можете мені сказати, гіточко, чи далеко живе Хома Прядка?— сказав я. Потім злетка відняв бриль і додав:

— Добридень.

Молодийка зараз же поставила відра на землю і охоче повернулася до мене.

— Доброго здоров'я. Хома Прядка? А матінки май, та чому б я не могла сказати? Адже ж, слава Богу, язика маю, ще не одібрало, хай Господь милує. Хома Прядка, кажете? Таки сам Хома, чи, може, Денис? Бо в нас тут аж двоє Прядків. Один, виходить, Хома, а другий Денис. Є ще й третій, так той ще торинньою весни виселив ся на риббузькі степи. Та вам якого?

Дійсно, язик у баби таки був і до того, видно, не дурно хліб у неї їв,— працював щиро.

Я сказав, що мені не Дениса і не того, що виселив ся, треба, а таки самого Хома.

— Ага!— хитнула вона головою.— Старого, значить. Е, до старого таки більше ходять. Здалеку самі? Глядіть, що аж з степів, еге не угадала?

— Угадали.

— Е, я б таки не вгадала! Так, так... Ходять, ходять до старого. Та Бог його святий відає, чи то пособляє. Як то кажуть: „Бог, Бог, а сам не будь плох“. А що? Не так кажу?

Який Бог? І чого ходять до старого? Але, на жаль, я не встиг розпитати бабу, бо її хтось покликав через тині і вона, підхопивши відра, швиденько проговорила:

— Ой, кличуть! Так ви йдїть отак просто. Там зараз буде хата з новими ворїтьми і зеленими віконницями, так ото й Хома Прядка. Хай Бог помагає. Прощайте.

Я, роздумуючи над чудними словами жінки, пішов далі.

* * *

От і нові ворота. Жовті стругані дошки неприємно крикливо жовтіють серед зелені і темних кольорів тинів та повіток. Зелені віконниці теж ні до чого, мабуть, причеплені пізніше.

Я помалу входжу в подвір'я і простую до хати. Сказати правду,—я так хвилював ся, що аж піт мені виступив.

На мій стук у клямку вийшла стара висока костиста жінка, в білій сорочці і чорній свідниці. Мускули на смугляво-жовтій шії міцно і твердо виринали ся, піддержуючи сувору гарну голову.

Вона мовчки уклонила ся, чекаючими чорними очима уважно дивлячись мені в лице.

— Тут живе Хома Прядка?

— Тут. А вам що треба?

— Маю діло до нього.

Вона ще раз озирнула мене з ніг до голови і мовчки одчинила двері в хату. Я скинув бриль і ввійшов.

За столом теж у чистій білій сорочці з чорною стьошкою сидів старий дід, козацькі, довгі вуса падали в низ, а очі знід кошлатих брів дивились на мене пильно і м'яко.

Я привітав ся. Хома Прядка ввічливо й поважно одповів мені тим же, одночасно присовуючи до себе якусь товсту стару книгу. Баба стала біля полу, не зводячи з мене строгого й непокоючого мене погляду.

— А що скажеш, парубче?—ласкаво спитав дід.

Я проти волі почухав ся. Якось виходило не так, як мені мріялось. Баба ся... На віщо вона? Що за баба? Хіба Хома був жонатий?

— Та багато треба сказати...—промовив я нерішуче й хвилюючись. — Та як почати не знаю...

Дід і баба мовчали.

— Ну, добре. Буду говорити прямо. Тайтись з вами нема чого. Я прийшов до вас, щоб нам разом узятись до того діла, за яке колись вас до Сибіру завдали... Багато я наслухав ся...

Але тут я мусів зупинитись. Дід якось занадто живо присунув до себе книжку, немов захищаючись нею і на лиці його з обвислими вниз щокми промайнув вираз, зовсім невідповідний моїм словам. А баба раптом

ступила до мене і не то здивовано, не то погрозово спитала:

— Як ти сказав? Яке діло?

Я змішано витер піт, що лоскотав мене на щоках. Мені стало нестерпно душно. Я мусів навіть свитку розкрити.

— Та ти не роздягай ся тут!—сказала баба.—У нас не корчма. Кажи, за яким ділом прийшов. Коли хочеш, щоб дід на покаліпсі тебе вичитав, то хай Бог благословить. А иньчих діл дід не знає...

Який „покаліпс“? Ніякого „поколїпса“ я не хотів.

Дід трівожно й боязко хитав головою за кожним словом баби і старечими руками совав книжку по столі.

На покаліпсі читати?—нарешті спитав я.

— Еге ж! Святе письмо. Яка доля тобі судить ся, яким нещастям має тебе Бог благословити, усе тобі дід скаже. За одно читання—руб, а як з салтирем, то два. Так люди платять, так і ти.

Я сидів на лаві і непорозуміло дивився то на грізну бабу, то на діда з жовто-білими довгими вусами.

— Чекайте!—сказав я.—Та ви, діду, Хома Прядка, чи ні?

— Та таки Хома... і Прядка—исрішуче промовив дід.

— Той, що колись підняв аж три волости на панів та...

Але баба не дала мені говорити.

— Які волости?! Чого тобі тут треба? Хто ти такий?! Нічого того не було, що тобі набрекали десь люди! іди собі краще, хлопче, звідци, а то як покличу вряdnика, то буде тобі воля...

Тут уже й я не витримав. Так сей порохнявий дід — є той Хома Прядка, який троцив десятками Москалів і на Сибір ішов за тих, кого він тепер „покаліясом“ дурить?! І ще сміє казати, що того не було.

Я скочив на ноги і ступив до столу. Баба, було, кинулась до мене, але я так подивився на неї, що вона мусіла зупинитись. Памятаю, кров, як пара в паровику, билась мені на висках.

Дід вирівнявсь і непокійно дививсь мені просто в лице.

— Так, ви кажете, що нічого того не було? — визвіривсь я на нього — ні? А не було, що пани вмочали мужиків у бочку з дьогтю та потім їх запалювали, як смолоскипи? Ні? Не було, що Хома Прядка за сестру свою роздрав на двох деревах пана, котрий згвалтував її? Скажете, не було? А не ловили Хому як вовка зграями псів у лісах над Дніпром? Не тікав він у плав через річку? А не було хиба, що всі села з дітьми й старими дідами

йшли виручати Хому, як його зловили в подраній корчмі? Ні? Не було? Чого ж ви мовчите? Як ви смієте мовчати? Хиба не було, що ввесь край як один чоловік повстав за Хомою до волі і людського життя? І хиба за се не запхали Хому на Сибір? Ні, сього не було?! Кажіть!

Дід все ширше й ширше дивив ся на мене. За кожним моїм словом його немов шарпало щось то з того боку, то з другого. На безжизнних зморщених щоках навіть кров заграла.

І раптом не витримав старий. Схопившись на ноги, блиснув очима, підняв руку і з несподіваною силою вдарив кулаком по книзі.

— Було! — крикнув він розпалено. — Все було! І ловили, й Сибір, все було, сто чортів його матері!

Дід переродив ся. От тепер я бачив самого Хому Прядку. Се був той самий, кого я шукав. Той запальний незломний, повний буйних сил, яким треба дати вихід.

І в мить як буває після останнього блискучого проміння сонця, все примеркло й погасло. Між дідом та мною стала висока, сувора баба.

— Геть під три чорти звідци! — скажено крикнула вона, топнувши на мене ногою.

Дід у той же мент увесь ослаб, винувато закліпав очима і швиденько сів на місце, присунувши до себе „покаліне“.

— Що „було“?! — повернулась до нього баба.—Що було, старий ти дурню? Ти? Було та ще хочеш? Мало тобі було добра по Сибірах та поліціях, ще на старости літ захотів? А ти геть мені з хати, бо враз тобі рогачем голову провалю! Я тобі покажу ходити!

Я подивився на діда, на бабу, мовчки взяв з лави свою торбу, закинув за плечі, надів бриль і, не сказавши ні слова, вийшов із хати.

Небо вже було без рожевих відблисків сонця,—темне й задумане. Над горою зеленкувато білим вогнем промінисто горіла зоря вечірова. Верби стояли тихо, винувато, немов соромлячись. Десь за ними молодий жіночий голос співав давню стару пісню, до якої за довгий вік її налипло стільки смутку та скорби.

Я помалу вийшов у поле й ліг на горі за селом у високій пшениці. Молодий сум боляче й солодко обгортав мою стомлену голову. Над далекою блискучою смужкою Дніпра стояв місяць і дивився на мене з теплим розумінням.

СТУДЕНТ.

У ночі палало село. З неба злякано дивився вниз поблідлий місяць і, ховаючись у хмари, тікав і з жахом озирався назад, на полум'я. Дерева хитались і від страху нахилившись голі віти, ніби силкувались втікти; а вітер гасав над полум'ям, зривав з нього голівні, шпурляв ними в сусідні хати, розкидав і лютував, свавільно й безпардонно. Побіля ж полум'я бігали, метушились маленькі, безсилі люди, ломали руки й кричали до неба, до місяця, до полум'я. Кричали до Бога, до чорта, до людей. Полум'я ж росло, вітер грався ним, місяць з жахом тікав серед хмар і не було порятунку ні від неба, ні від чорта, ні від людей.

Місяць утік, небо посіріло, а коли зовсім розвиднилось, вітер стомився і вогонь ліниво, байдуже, ні крихти не вважаючи на людей, наче й не їхні хати він пожер, став погасати. Куріли чорні, обгорілі сволоки, балки, недогоріла солома куріла теж байдуже, ліниво, стомлено. А з того боку, де згоріло половина

села, сходило сонце, весняне і радісне. Наплювати йому на недогорілі балки, на сірі, чорні обличчя, на дику тугу, на повислі руки маленьких людей! Воно собі умите, веселе, сміючись плило з того боку, звідки ніс ся всю ніч вітер, звідки тікали і хмари і місяць.

На непогорілих же улицах валялись вирятувані діжки, скрині, кочерги, свитки; між ними плакали й вовтузились діти, жінки та діди; мов задубілі стояли мужики з повислими руками, з скляними, недвижними поглядами, з опаленими бородами. Або, збившись до купи, без ладу махали руками, кричали, наче сподіваючись криком забити полум'я своїх мук, свого одчаю і туги.

Між ними сиротливо блукали собаки і, піднімаючи голови до гори, жалібно, страшно вили. Вили таким воем, наче вже бачили страшні постаті голоду, нужди, хвороб, які зграєю йшли на погоріле село. На собак з ненавистю і страхом кричали, вони підгортали хвости і знов, одійшовши, піднімали голови й вили. Прив'язані до тинів корови та коні ревли, тупчились; діти дріжали з холоду і плакали; хитались і голосили жінки.

А сонце велично, розкішно плило собі, земля назустріч кадила йому фіміамом туманів своїх, і ніжно дихала, як засоромлена коханка. Дерев'я заспокоїлись і тільки часом

здригувались голими вітами, неначе згадуючи страхіття ночі.

Але люди не могли заспокоїтись; вони ходили поміж почорнілих хат, розкидали недогорілу соломку, диким поглядом озирали задимлену руїну і безсило схиляли голови на груди.

Коло згорілого трупа коняки і повалених стін стояв дід, без шапки, з пропаленою сорочкою й мовчав. Вітер несміло, боязко гравсь його сивим чубом. Довго стояв дід, потім підвів голову й дико, люто дивлячись в небо, заговорив:

— Ну, й усе?.. Чи ще мало? Га?

Він розідрав сорочку і випнув жовті, кістляві старі груди з жовто-сивим волосом на них. На губах йому стояла піна, в старих зморшках лежала сажка, полинялі очі блищали гострим, холодним світлом.

— Як мало, то можна й ще!.. Ось-сьо, о...

На нього дивились сусіди і йшли до нього.

— Та схаменіть ся, діду! Що ви кажете? Бог дав і взяв.

— Взяв?—впив ся в сусіду страшним своїм поглядом дід—за що взяв?

— Людий виніть, діду, люди винні, а не Бог...

— Де вони, ті люди?—повів очима дід навкруги.

— Нема їх тут, шукати треба, ходім...

Дід не хотів іти, але його повели туди, де стояли і кричали інші. Дід йшов схиливши голову, і вітер несміло, винувато гладив і хилитав його сиве, розкудочене волосся.

— Студенти запалили!.. Вони!.. Не хто, як вони!..—кричав рудий, веснянуватий Гаврило і, показуючи замазаною у сажу рукою до ліса, грізно тряс головою.

— Я сама вчора двох бачила, своїми очима бачила їх!—випнулась наперед Козубиха—йшли і дивились на Домашину хату. А з неї якраз і почалось. Вони!..

— Де вони, ті студенти?—раптом пролізаючи до Домахи, глухо спитав дід, і полинялі очі його дивились гостро й люто.

— Де?—хитнула головою Домаха—шукай їх! Ти його піймаєш. Там!..

— Де „там“?

— У лісі, у чорта в болоті...

— У чорта? Де ті студенти, давай їх сюди! Давай, я вимотаю їм жили, я наточу крові їхньої і буду гасити мою хату. Давай!

— Жили їм вимотати!!—летів крик із грудий, із стиснених кулаків, з затуманених очий. Летів і ніс ся до високого, спокійно-радісного неба з веселим, величнім сонцем. І собаки піднімали голови до сього сонця і страшно вили, і курилась чорна руїна хат, наче руки, простягаючи тонкі стовби диму до царя природи. А цар природи весело сміяв ся.

В кінці улиці з'явився якийсь чоловік. Він чогось озирався назад і поспішав. Чоботи йому і свита були заляпані, шапка одсунута назад і з блідого лоба капав піт на худі щоки.

Надійшовши до розкиданих, скупчених діжок, клунків, до плачучих дітей, він зменшив ходу й часими зупинявся. Потім знову озирався назад і скоріще йшов уперед, дивлячись круг себе широкими, напруженими очима. І молоде, худе та бліде лице його, наливалося чимсь похожим на крик і плач погорілих людей.

І де далі йшов він, то все менше озирався назад і частіше зупинявся, розпитував і блючими, великими очима дивився на дріжачих дітей, на виючих собак, на шматки погорілих розкиданих дощок. А коли підійшов до купи людей, що стояли й кричали, губи йому дріжали і очі горіли.

— Драстуйте!—хрипло поздоровкався він. Хтось сказав йому „драстуйте“.

— Чого ж ви ждете тепер?—дивлячись на всіх горячими очима і лижучи сухі, дріжачі губи, раптом голосно скрикнув він. Всі здивовано і замовкнувши подивилися на нього.

— А ти хто такий?—суворо спитав чийсь голос.

— Хто я такий?—перепитав чоловік і на мент зупинився. Здавалось у грудях йому

було щось таке велике, що не могло все зразу вистрибнути і, застрягнувши, здавило горло.

А потім воно, се велике, болюче стало вилітати йому з грудий шматками слів, шматками вогню, шматками гнівної муки.

А вони вже не питали, хто такий він.

— Голубчику наш!—плакав чийсь жіночий голос, а чоловіки шумно зітхали й дивились кудись далеко, поперед себе.

Від руїни ж здіймались спокійно стовбики диму до ясного неба і вила недалеко собака.

— Стражники йдуть!—раптом хмуро хтось бовкнув. Всі заворушились, а чужий чоловік враз замовк, швидко засунув праву руку в кишеню і озирнув ся. В кінці вулиці на конях, то зупиняючись і мабуть щось питаючи у людей, їхало трое людей в сірих одежах і з винтовками за плечима.

— Бачите?—повернув ся чоловік до всіх.— Ось приятелі ваші... Вони когось шукають тепер, ворога свого шукають. Чоловік посміхнув ся.

— Так отсе вони?.. — виступив наперед дід.—Ще приїхали? Мало їм нашого лиха?!

І очі йому дивились люто й чекаючи.

Коні фиркаючи підбігли до самого гурту. Стражники, підбираючи поводи, пильно шукали чогось очима і не здоровкаючись мовчали.

Чужий чоловік важко дикав і дивив ся на них. Очі його зустрілись з очима переднього

стражника і той умент привстав на стремена й скрикнув:

— Гол Б!.. Тут!.. Ось!..

Два живчі стражники зразу повернули голови і подивились за його рукою.

— Він?

— Він, сукин сив!.. А ну, марш за нами!

Чужий чоловік стояв і не рухався, права рука йому глибоко була засунена в кишеню.

Люди то здивовано, то хмуро подивлялись на стражників, на чужого чоловіка, один на одного. Враз наперед виступив дід.

— Вам кого треба? Мене? Нател!.. Стріляйте!.. — І дід виставив розхрістані груди, жовті, як старий віск.

— Отойді, дед, нам треба ось його!.. Ступай за нами.

Чужий чоловік повернувся до людей і глухо спитав:

— Оддасте мене їм?

Серед гурту заворушились. Зачулось бурмотіння а далі крики.

— За що ж його забирати? Не дамо!.. Геть!

Стражники хапливо й мовчки зняли з пліч винтовки й наставили проти гурту. Трохи затихло.

— Дасте студента? Чи ні?.. Говоріть! — крикнув передній і гідко вилаявся, адісно й з полекшенням.

— Студента? Якого студента? У нас нема студентів!..

Всі вміть повернулись до чужого чоловіка й стали дивитись на нього. І лиця їм зразу стали чужі, холодні, з цікавими, пильними очима. Стражники присунулись ближче.

— Ні, браття, я таки студент. Вони мене шукають, я знаю—глянув на стражників чужий чоловік і молоде лице покрилось тінню.

— Студент?—повернувшись до нього дід і близько нахилив ся вперед.—Ти студент?.. А ти ж що тут говорив? Що брехав тут?

Лице чужого чоловіка спалахнуло!

— Брехав?! Я? Так ви не вірите мені? Так ви не вірите моїм сльозам? Ви їм вірите? Ну, говоріть! Скажіть кому вірите!

— Вовчі сльози!—буркнув хтось поваду.

Чоловік повернув туди голову.

— А хто хати запалив?

Очі чужому чоловікові поширились.

--- Так то я запалив їх?! Я, що кров свою вдав би, щоб загасити їх? Я--я?.. Та що ви, люди?! І ви вірите?!

Він безпомічно озирнувся, з одчасом провів поглядом по лицах, лиця хмуро, недовірливо, ворожо дивились на нього.

--- Та ви ж плакали тільки що?! Ви ж...

--- Ну, довольно!---крикнув раптом передній стражник і натягнув поводі.--Ступай за нами. Ми тобі покажемо сльози.

--- Гайда! Марш! Живо!

І він вдарив коня в бік.

Чоловік вийняв праву руку з кишені й виставив її наперед: в руці блиснув на сонці револьвер.

Серед гурту пройшло шамотіння, а стражник раптом потягнув поводі до себе й закричав:

--- А ну, стрельни! А ну, стрельни тільки!

Чужий же чоловік дріжачою лівою рукою потер лоба, потім повернувшись до людей, з болючим непорозумінням повів по них очима й закричав:

--- Та не може, не може ж сього бути! Як ви можете не вірити мені? Чим же доказати вам?.. Глядіть!

Він підніс руку з револьвером до виска, вона злегка здригувалась і револьвер блискав. В гурті хтось ойкнув.

--- Глядіть: на ваших очах я прострілю собі голову, щоб ви повірили мені. Тоді повірите? Повірите, що не ворог я вам?

--- Брешеш, не застрелишся! Бий його, студента!

--- Не застрелюсь?---хрипло крикнув чоловік і лице йому враз стало блідо-синім.

--- Ви хочете, щоб я доказав вам? Хочете? Правда?

Стражники про щось шопотіли між собою. Чоловік безсило пустив руку і важко ди-

хаючи, поширеними, божевільно-напруженими очима водив по гурту.

--- Та що ви його слухаєте?! --- раптом стрепенув ся дід. --- Жили йому вимотати... Жили йому!

--- Стражникам його! Бреше! Розжалобити хоче!.. Бери його!

І всі заворушились, але гараз же знов закам'янілий чоловік підніс руку до виска. Підніс і зупинив ся.

--- Брешу? --- хриплим шепотом промовив він. --- Брешу?

І раптом очі йому стали дикими, круглими, рука задрігала, потім застила коло виска, задрігнувсь револьвер і вмить вибух вистріл. Чоловік криво хитнув головою і сторчка впав лицем у низ.

Люди закам'яніли. Потім схаменулись, з жахом, кинулись до чоловіка; нахилились до нього, пили очима його кров, що мішалась з водою й брудом землі, одхилялись і стурбовані говорили, дивились у очі один одному й знов звертали свої очі на чужого чоловіка. А від нього, від крові сього чужого чоловіка, від задубілих рук його йшло їм в душі гострим туманом те, чого він ждав від них: вони вже вірили йому.

Від чоловіка підвів ся й стражник.

--- Помер, --- з жалем хитнув він головою. --- Ну, щастя його!

Серед людей пройшла похмура тиша.

--- Тобі б такого щастя!--глухо кинув хтось із задю.

--- Годубчику наві!--схлипнула з другого боку.—Занапастили чоловіка!

Небо було ясне, тихе, велично-спокійне, а серед пожарища, в бруді над труном стояли люди з темними, хмурими лицами, з понуро-влісними поглядами.

— Я тобі покажу там—зазирнув через голови стражник.—А ну, вийди сюди!

Люди заворушилися,—між ними пролазила наперед сива голова діда.

— Де вони? Де?—гострим, скляним, божевільним поглядом шукали дїдові очі.—Давай їх сюди!. Се?—зупинився він на стражникові і простягнувши жовті кістляві руки став насуватись на нього.

— Одійди, дїду!--стурбовано промовив, одсовуючись назад стражник.

— Се вони?—рівно, не звертаючи на слова його уваги, сунувся дїд і пальці його скручувались і тяглися до стражника.

— Дїду!--крикнув стражник—одійди, кажу!

— Се вони?!—скрикнув дїд і скажено, дико стрибнув на стражника, впився йому в шию руками й хитаючи головою захрипів.

Стражник з жахом пручався, одбивався, а пручання се запалювало людям очі диким, лютим гнівом.

— Ага!.. Так його!.. Дай йому щастя того!..

Над гуртом збитих до купи людей стояв крик і рев. А по вулиці тікали інші два стражники, топчучи кінсьми дітей, клунки. І на здогін їм иїс ся крик.

З неба ж широковеличчю, ясного та чистого радісно дивилось на них сонце й сміялось.

20 коп

0,90 коп
(1986)

PL 786

у

ЦІНА:

в Австрії 60 сотиків, на Україні 60 шарів.

РЛ 786

В. Винниченко

Хома Прядка